

Jedlik Ányos dékáni jelentése az 1848–49-es eseményekről az egyetemi tanácsnak (1849. okt. 6.)

Lelőhely: a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattára BK. 184/IV. 12. 6. sz. fondja

A szöveget felkutatta, lejegyezte, sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta: Székács István

A bölcsészeti karnál 1848^{dik} évi Mártz 15^{dikétől} 1849^{diki} Julius hónapig történt vagy tétetett változások előadva Jedlik Ányostól mint azon idei bölcsészeti Dekántól

Tekintetes egyetemi Tanács

Azon változások[,] mellyek alolirt Dekánsága alatt 1848^{dik} évi Martzius 15^{dike} óta 1849^{diki} Julius hónapig a bölcsészeti karnál tétettek vagy rendeltettek: e következők.

a) Martzius 15^{dikén} az előadásokban jelen levő bölcsészeti ifjuság megrohantatván és elcsábbíttatván az nap délután az előadásokban nagyobb részint ugyan még összegyülekezett[,] de az után April hó 4^{dikeig} meg nem jelent.¹

b) A vásár[-] és ünnepnapokon tartatni szokott isten szolgálatra martzius 19^{dikén} még nehányan[,] az után pedig egész az iskola végéig senki sem jelent meg; min azonban a fegyelemre fölügyelő akkori Dekánok segiteni nem valának képesek, mert a fölbőszült ifjuság egyéb előjáróinak sem, annál inkább a Dekanoknak nem engedelmeskedett, kiknek nagyobb részint[,] mivel őt Martzius 15^{dik} előtti napon a már akkor fejlődő politikai mozgalmakbani részvétől kéréssel és intéssel visszatartóztatni törekedtek, a legdurvább és lealacsonyító üldözéseket kelle kiállani, a nélkül[,] hogy létezett volna hatóság, mellynek tekintélyére szorongó állapotukban legkevesbé is támaszkodhattak volna.

c) Martzius 19^{dikén} a nagyméltóságú m. k.² helytartó Tanács parancsot ada ki, melly szerint a megszakadt iskolai előadások egyedül magyar nyelven valának folytatandók. Ezen nyel[v]beli változtatás következtében a Wolfstein Josef³ és Verney Josef⁴ bölcsészeti karbeli tanárok nyugalomba tétettek.

¹ A mondat alatt áthúzva: **Embátor a nagy méltóságú m. k. helytartó Tanács által megparancsoltatott[,] hogy martzius 22^{dikén} az előadások folytatása meg kezdessék[,] többé meg nem jelent.**

² A rövidítés feloldása: magyar királyi.

³ Wolfstein József (1773–1859) matematikus, 1818-tól a pesti egyetemen a felsőbb mennyiségtan rendkívüli, 1832-től 1848-ig rendes tanára.

⁴ Verney József (Josephus Verner; 1785–1850 k.) 1834-től a bölcsélettan (metafizika és erkölcstan) tanára a pesti egyetemen. 1837-től 1840-ig a bölcsészettudományi kar dékánja. 1844. november 5-től nevét Verneyre változtatta. A pesti tudományegyetem rektora 1846–1847-ig. 1849-ig volt egyetemi tanár.

d) A bölcsészeti ifjuság kivánságainak egy részét az imént nevezett tanárok nyugalmaztatása által tellyesítve látván, 's Vidács⁵ /:3^{dik} évi jogász:/ és Korányi⁶ /:orvostanuló:/ vezetőik folytonos izgatására a történet[-] és természettani tanárokat /:mivel papok és mi több az utolsó akkoron még Dekán is vala:/⁷ részint a leg érzékenyebb személyes üldözés által hivatalaiktól elidegeníteni, részint az akkori vallás[-] és közoktatási minisztertől elmozdításokat kieszközölni törekedtek. A közoktatási miniszter⁸ azonban a királyi kinevezéseket, mint alolírnál[,] maga nyilvánítá, tisztelvén, 's az ifjak követelésének alaptalanságát állallátván[,] mind a két említet[t] tanár mellé más két ideiglenes tanárt[,] nevezetesen a történeti tanszékre Horvát Árpádot⁹, a természettanira pedig Gelenczey Jánost¹⁰ a célból nevezé ki, hogy a mint kinek tetszik[,] ezeknek vagy a rendes tanároknak halgathassák [!] előadás[a]ikat. Ezen rendelkezés, ha talán jó szándékból tétetett is[,] nem sokára több elkes[er]ítő le alacsonyításoknak leve kutfeje. — A nyugalmazott bölcsészettani tanár helyébe Purgstaller János¹¹ kegyesrendü pap, a mennyiségteni tanszékre pedig Vállas Antal¹² neveztetett ki.

e) April 6^{dikától} kezdve a vallás[-] és közoktatási miniszter parancsolatára a magány vagy szigorú vizsgálatokért törvényesen kirendelt taxák megszüntettek, és azoknak a status által megtérítése ígértetett. Ezen rendeletnek azonkívül[,] hogy egyes tanárokat igen érzékenyen sujtott, azon ros[s]z következése lőn, hogy a próbatételre megjelenő ifjaknak a ne talán nem sikerülendő próbatétel esetében semmi veszteni valójok többé nem levén[,] olly jól[,] mint az előtt[,] a próbatételre /: igen kevés kivétellel /: nem készültek el; 's ha visszavettek¹³ is[,] igen kevés idő mulva ismét és mindaddig új próbatételre jelentek meg, míg végre az e képen fárasztott tanárok által a középszerűségeen sokkal alantabb rangon álló próbatételük jóvá nem hagyatott. Ekképen történt[,] hogy April hó 6^{dikától} Julius hó 26^{dikáig} bezárólag több mint 300 mérnöki szigorú próbatétel végeztetett, holott ezen számból kihagyatvák a jóvá hagyást nem nyert számos próbatételek, valamint a mezei gazdaságból is; minthogy annak mint a mérnökségre nem épen szükséges tanulmánynak tanulásától felmentettek. A mérnöki szigorú

⁵ Vidacs (Vidacs) János (1826–1873) mezőgazdasági gépgyáros. A pesti egyetemen jogi és bölcséleti tanulmányokat folytatott. 1848. március 15-én Jókai, Petőfi és Vasvári környezetében harcolt a sajtószabadságért. Végigküzdötte a szabadságharcot, melynek bukása után elfogták, és 1851 decemberében kötél általi halálra ítélték, ezt kegyelemből többévi várfogságra változtatták. Kiszabadulása után Abonyban gazdálkodott, de 1855-ben az önkényuralom újra letartóztatta. Apja közbenjárására bocsátották szabadon. 1861-től Pesten városi szenátor és az apja által alapított mezőgazdasági gépgyár vezetője. 1861-től haláláig 48-as párti országgyűlési képviselő. A honvéd menház alapításának egyik kezdeményezője. 1869-től a Ferenc József Takarékpénztár elnöke.

⁶ Korányi Frigyes (báró tolcsvai; Kronfeld) (1828–1913) belgyógyász, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a magyarországi orvostudomány egyik korai meghatározó alakja. Még orvostanhallgatóként részt vett a szabadságharcban mint orvos, majd helyettes főorvos.

⁷ Az egyetemes és magyar történelem tanára Reisinger János piarista szerzetes (ld. 20. l. ábr.), a természettan tanára, az egyetem dékánja Jedlik Ányos volt.

⁸ Báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter.

⁹ Horvát Árpád (1820–1894) történész, a diplomatika tudósa, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1846-ban kinevezték a pesti egyetemen az oklevél- és címtan helyettes tanárává. 1848 és 1850 között az oklevéltan nyilvános rendes professzora volt. Elmozdítása után helyettes tanár lett, majd 1867-től haláláig ismét nyilvános rendes tanárként oktatott.

¹⁰ Gelenczei (Gelenczey) Pál (1818–1883) egyetemi magántanár, a természettan („physica”) tantárgy előadója. Őt nevezték ki Jedlik mellé, az ő ellenében a természettan tanárának a pesti tudományegyetemen.

¹¹ Palotai József (1848-ig Purgstaller) (1806–1867) bölcséleti és teológiai doktor, kegyes tanítórendi kormányzó (piarista rendfőnök), egyetemi tanár és a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1848-ban Verney József nyugalmaztatása után átvette a bölcséleti tanszék vezetését. A szabadságharcban való részvétele miatt megfosztották a tanszéktől és a rendfőnökségtől, és börtönbe zárták.

¹² Vállas Antal (1809–1869) mérnök, matematikus, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1848. június 18-án Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter kinevezte a pesti egyetemen a mennyiségtan rendes tanárának. 1850. március végén megfosztották egyetemi tanári állásától, 1851 őszén elhagyta Magyarországot, az Egyesült Államokban települt le.

¹³ Lehetséges olvasat: *visszavettek*.

vizsgálatok számát azon körülmény is tetemesen nevelte¹⁴, mely szerint az első évi mérnököknek a Miniszter által megengedettett [!], hogy a Gelentzey János ideiglenes, és Petzval Otto¹⁵ Felsőbb mennyiségi tanár által magány szerződés útján magokat taníttatván a[z] egész másod évi mérnöki folyamat néhány hét alatt elvégezhessek. — Hasonló tapaszt[a]lás tétetett a bölcsészeti tanulmányokból magány vizsgálat adó ifjak körül¹⁶ is, ezek t. i. egyrészt a megszüntetett vizsgálati taxák veszélyeztetése által a tökélyesebb elkészülésre már nem ösztönöztetvén, másrészt reménylven, hogy az ifjuság által zaklatott tanárok nem bátorkodandják próbatétüket jóvá nem hagyni, a nélkül[,] hogy kellően elkészültek, vagy el is készülhettek volna[,] a magány vizsgálatokat miniszteri engedelem mellett egymásra halmozták; sokan az első évi bölcsészek közül igen rövid idő alatt a másod évi bölcsészeti folyamat is elvégezték. Mindazon bölcsészeti hallgatók, kik az első félévi próbatételek következtében vagy az iskola ismétlésére[,] vagy más élet módra[?] utasítottak, új vizsgálatra bocsátottak, és az akkori körülmények természetéhez képest jóváhagyattak. — Ezen visszaélések folyamában alolirt[,] miután értésére esett[,] hogy a végzett másodévi bölcsészek közül többen a könnyen és minden költség nélkül megszerezhető bölcsészeti tudorság /: Doctoratus Phil.¹⁷ /: elnyerésére készülnek, a többi tanárok hozzá járultával a miniszterhez beadott jelentés útján a bölcsészeti szigorlatok fölfüggesztését kieszközölni tanácsosnak vélé.

f) Majus hó elején a következő miniszteri rendelet küldetett a karok Dekánaihoz: Miután azon szokás, miszerint az egyetemen és más tanintézetekben is, a növendékek bizonyítványai, időközi adósságok zálogaul bentartatnak [!], a visszaélések sorába tartozik, és a közoktatás természetével ellenkezik. — Miután a növendékek illyes viszonyai elintézésével az egyetem és tanintézetek igazgatóságai hivatásoknál 's törvényes rendeltetéseknel fogva nem terhelhetnek: Rendelem: hogy a növendékek szigorlatra bocsátása, 's bizonyítványaik kiadása hitelezők kielégítésétől ne feltételeztessék; hanem ezek követeléseikkel mindenkor a törvényes utra igazittassanak. Budapest Majus 6^a 1848. Báró Eötvös Josef m. sk.¹⁸
Ezen rendelet sok szegény polgárnak nem csekély károsodását huzta[?] maga után.

g) Majus hó 8^{dikán} az üldözött Dekánok /:kivéven az orvoskarbelit:/ és ezeken kívül némelly tanárok az akkor divatozó macskazenével¹⁹ a végből gyaláztattak meg, hogy tanszékeikről mondjanak le; melly kitzűzött czéljukat a zavargók részint el is érték; mert Reisinger János²⁰ történettan tanára majus 11^{dikén} a miniszternek csak ugyan beadta lemondását.

h) Miután miniszteri parancsolat által meghagyatott volna, hogy a tanárok iskolai előadásait Majus hó végével be végezni siessenek, egyszerismind a bölcsészeti kar oda utasítottatott, hogy az ifjuságnak számszerinti osztályozását szüntesse meg.

¹⁴ Növelte.

¹⁵ Petzval Ottó (1809–1883) mérnök, matematikus, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1837–50-ben az Institutum Geometricum, 1851–57-ben a királyi József-ipartanoda erőműgéptan-tanára, 1858 után pedig a budapesti tudományegyetemen a felsőbb mennyiségtan tanára.

¹⁶ Másik lehetséges olvasat: *közül*.

¹⁷ Doctoratus philosophiae: bölcsészettudományi doktorátus.

¹⁸ A rövidítés feloldása: maga saját kezűleg.

¹⁹ A *macskazene* a korabeli értelmező szótár szerint: „Utczai aljas boszuállás neme, midőn valamely éjjeli órában öszvecsődült népek a macskák éktelen rivását, nyávogását utánözva, vagy más fülsértő hangszerek zürzavarával valamely gyűlölt személyt saját lakása előtt nyilvánosan boszantják és kigunyolják.” (CZUCZOR Gergely–FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*. IV. kötet. 1867.)

²⁰ Reisinger János (1802–1868) piarista szerzetes, egyetemi tanár, 1840–1848, illetve 1849–1865 között az egyetemes és magyar történelem, valamint az érem- és a régiségtan tanára a pesti egyetemen. 1849/50–1860-ig a bölcsészeti kar dékánja.

i) A bölcsészeti kar levéltárának azon részét, mely a Dekán használatára vagy szánva[,] alolírt utódának minden hiány nélkül által adta.

k) A bölcsészeti kar fölügyelésére, különösen pedig a bölcsészeti Dekán kezelésére bizott Mitterpacher²¹ és Imreféle²² alapítványokkal alolírt valamint a mult iskolai folyam bevégeztével, ugy ezen folyó évi September hó 1^{icn}[?] is beadta hivatalos tudósítását 's illetőleg az abból²³ számadását.

l) Az iskola termek padjai a szétszedhetésre elkészítve nem lévén, részint akkor[,] midőn az egyetemi épület kórodára, részint legújabbán, midőn kaszányára alakítottát át, szétronáltattak; a tablák még a zabolátlankodó ifjuságtól be metéltettek; Mindezek tehát mielőtt az új iskolai folyam megkezdettetnék, mulhatlanul részint ujonnan készitendők, részint kijavítandók lesznek.

m) Végre az egyetem nagyobb épületének árnyékszékeiről, mellyek kijavítását [!] alolírt már több évek óta minden alkalommal[,] de süker nélkül sürgeté, 1847^{diki} Julius hó 27^{dikén} az egyetemi Tanácsnak következendőkben tevé jelentését: „Alolírt bátorkodik a Tek.²⁴ egyetemi Tanácsnak bejelenteni, hogy a Pedellus, és a természettani tanári lakást az árnyékszéktől elválasztó köz fal nedvességgel, sóval, és egyéb falrontó anyagokkal már annyira megtelve vagy, miszerint ezen baj, ha díszesség, illendőség, és tisztaság tekintetéből mélytánylásra [!] nem találna is, legalább egészségi [!], és gazdasági szempontból komoly előregondoskodást igényel. Egészségi [!] tekintetből, mert ezen árnyékszéki nedvekkel terhelt köz fal többé, kevesebbé mindenkor, de különösen nedves időben igen kellemetlen, és az egészségnek [!] is bizonyosan ártalmas büzt terjeszt. Gazdasági tekintetben pedig azért, mert ezen²⁵ fal [lé..a]²⁶[,] ha magára hagyatnék[,] mindig tovább terjedend; és az árnyékszéktől távolabb eső helyekre is elharapózzand, az egészséges [!] falakat is ocsmány nedvekkel megfertőztetvén[,] azoknak vakolatát lepereggteti[,] az újabb vakolat megtartására alkalmatlanokká teszi, és mind szaglási[,] mind látási érzékekre folytonosan kellemetlenül [!] hatván az illetőkre is gondatlanság homályát[,] vagy avval párosult fősvényesség árnyékát vethetné; végre kijavítása sokkal nagyobb költségi tömeget igényelend, mint kívántatnék, ha annak ideje korán alkalmaztatott volna az ellenmüködés.”

E jelentésnek szavai a sokszor említett árnyékszék jelen állapotára annál inkább alkalmazhatók, mivel a benne előre mondottak az egyetemi épület kórodai állapota alatt minden várakozást meghaladó, és talán már elégeendő mértékben teljesedésbe mentek.²⁷

Ezen bajnak gyökeres orvoslása jelenleg már igen sokkal többbe kerülend[,] mint csak három év előtt került volna is; és ha ezen igen szükséges orvoslás még az elkezdendő iskolai folyam alatt sem történendne [!] meg, a jövő évi szünnapokig még jóval többbe fog kerülni²⁸. — Hasonlót mondhatni az egyetemi épületbe helyezett ipartanodák árnyékszékeiről is, mellyek eredetileg igen rosszul építettek; ezeknél is minden bekövetkezett, a mit ezeknek építetésekor az építőmesternek előre[,] de sikeretlenül megmondottam. Ezekre nézve is igen

²¹ Mitterpacher József (eredetileg Mitterbacher) (1739–1788) matematikus, bölcséleti és teológiai doktor, egyetemi tanár. 1784. január 18-án kelt végrendeletében 200 forintot hagyományozott a pesti egyetem bölcséleti karára, hogy kamatai szegény beteg katolikus hallgatók segélyezését szolgálják.

²² Feltehetőleg Imre János (1790–1832) római katolikus pap, filozófus, egyetemi tanár, a Magyar Tudós Társaság rendes tagja. Ő volt az első, aki magyar nyelven adta elő a bölcséletet a pesti egyetemen.

²³ Másik lehetséges olvasat: *azokkali*.

²⁴ A rövidítés feloldása: Tekintetes.

²⁵ Másik lehetséges olvasat: *ez a*.

²⁶ Értelmezhetetlen szó.

²⁷ Beszúrt szövegrész a lap aljáról.

²⁸ A mondat végén ez után: *fog rugni*.

szükséges volna, hogy az ujonnan szerkeztett, és már két ízben is az illető helyre beadott terv szerint minél hamarabb módosíttatnának.

Minden figyelmeztetések[,] mellyeket alolirt az építömester előtt tenni el nem mulasztott[,] sikertelen[ül] maradtak[,] holott azoknak alaposságát a megforditva gondolkozók előtt is elegendőleg tanusithatja az, hogy az előre jósolt bajok böven bekövetkeztek; így hogy több ne említették, az árnyékszéki nedv nem csak a Pedellus lakásának egyik szobáját lakhatlanná tette, hanem már első emeletben is az alolirt lakásába beszivárogni kezd.

Kelt Pesten Oct. 6^{dikán} 1849. Jedlik Ányos sk.